

การศึกษาแนวคิดสำนักขงจื้อในคัมภีร์จางยง¹

จตุวิทย์ แก้วสุวรรณ²

บทคัดย่อ

แนวคิดของลัทธิขงจื้อ เป็นแนวคิดหลักในวัฒนธรรมจีนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คัมภีร์จางยงเป็นหนึ่งในเอกสารที่ถ่ายทอดแนวความคิดเรื่องการปฏิบัติตนให้เหมาะสมตามหลักแห่งความสัตย์จริง งานวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา “แนวทางอันควรในการดำรงชีวิตตามหลักความเหมาะสมที่แน่นอน” หรือ “ธรรมวิธี” ที่สะท้อนผ่านคัมภีร์จางยง โดยศึกษาระบบคิดผ่านเนื้อหาในคัมภีร์ คัดเลือกข้อมูล ลำดับข้อมูลและจัดระบบตามกรอบความคิดในการวิจัย พร้อมทั้งวิเคราะห์ อธิบายและเชื่อมโยงความคิดทั้งหมดให้ต่อเนื่องเพื่อประโยชน์ของการนำไปประยุกต์ใช้ ผลการศึกษาสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ด้านคือ 1. ธรรมวิธีในการเข้าถึงธรรมชาติด้วยความสัตย์จริง 2. ธรรมวิธีในด้านความกตัญญู 3. ธรรมวิธีในด้านการปกครอง และ 4. ธรรมวิธีในการใช้ชีวิตตามสถานะ

คำสำคัญ: แนวคิดขงจื้อ ธรรมวิธี คัมภีร์จางยง ความสัตย์จริง

¹บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวคิดขงจื้อในคัมภีร์จางยง” ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ งบประมาณเงินรายได้ปี พ.ศ. 2563

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ อีเมล: chatuwit.k@ku.th

A Study of Confucian aspects in *Zhongyong*³

Chatuwit Keawsuwan⁴

Abstract

Confucianism is a school of thought of Chinese social and ethical philosophy followed by the Chinese people. “*Zhongyong*”, the doctrine of mean, is a Confucian text that disseminates the important principle of leniency as the root of human behaviour. The aim of this paper is to explore “*Dhamma Withi*” or sustainable ways of living with certainty of the balance through the lens of “*Zhongyong*” by studying the meaning of knowledge and ideology, selecting and grouping information, then building a conceptual framework. Critical analysis and explanations are also provided to show the close connection of the whole idea for further applications. Four broad themes emerged from the analysis: 1. living ways of leniency and nature; 2. living ways of gratitude; 3. living ways of governing; and 4. living ways in accordance with social status.

Keywords: Confucian aspects, Ways of living, *Zhongyong*, Leniency

³This article is part of a research project namely “A Study of Confucian aspects in *Zhongyong*” which was funded by Department of Eastern Languages, Faculty of Humanities, Kasetsart University in 2020.

⁴Asst. Prof. Dr., Department of Eastern Languages, Faculty of Humanities, Kasetsart University. e-mail: chatuwit.k@ku.th

บทนำ

ลัทธิขงจื๊อ⁵ มีคัมภีร์รวมสารัตถะสำคัญ 4 เล่ม รู้จักกันดีในชื่อของสี่ชู้ (四書) หรือหนังสือชุดจตุร-ปกรณ์ หรือเรียกได้อีกชื่อหนึ่งว่าตำรับทั้งสี่ โดยมักจะกล่าวรวมกับหนังสืออีกชุดหนึ่งคืออู่จิง (五經) หรือคัมภีร์ทั้งห้า⁶ อันมีสถานะสูงในวงวิชาการด้านปรัชญา วรรณกรรมและการศึกษาของจีนมาตั้งแต่ยุคราชวงศ์ชั่น โดยชื่อชู้ประกอบไปด้วย 1. ต้าเสวีย (大學) หรือมหาศึกษา 2. จงยง (中庸) หรือความเหมาะสมที่แน่นอน 3. หลุนอู่ (論語) หรือวิจารณ์พจน์ และ 4. เมิ่งจื๊อ (孟子) หรือคำสอนเมิ่งจื๊อ โดย คัมภีร์จงยงหรือความเหมาะสมที่แน่นอนนั้นเน้นเป็นหลักการประพฤติปฏิบัติ (Sikkhakosol, Numtong, 2019 : 4)

แนวคิดต่าง ๆ ที่มีอยู่ในหนังสือชุดนี้มีความเกี่ยวเนื่องกันทั้งสิ้น ต้าเสวีย ถือเป็นเครื่องบันทึกวิทยายันไพศาล ถือเป็นประตูปานใหญ่ให้ผู้ศึกษาก้าวสู่ธรรมวิทยา จงยงถือเป็นตัวกลางในการเชื่อมต่อศาสตร์ความรู้เข้าสู่การปฏิบัติจริงตามความเหมาะสมหรือเป็นธรรมวิถีตามฐานะและหน้าที่ของแต่ละบุคคล หลุนอู่และเมิ่งจื๊อเป็นการนำธรรมวิทยาและการปฏิบัติมาสั่งสอนและถ่ายทอด โดยนำหลักการต่างๆ มาใช้ประกอบในการอธิบายกับเหตุการณ์หรือกรณีศึกษาต่าง ๆ เพื่อให้เข้าใจต่อการเข้าใจยิ่งขึ้น ดังนั้น การเข้าใจธรรมวิถีแห่งการปฏิบัติที่ถูกต้องใน “จงยง” จึงถือเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้เข้าใจสารัตถะสำคัญต่าง ๆ ของลัทธิขงจื๊อได้อย่างแท้จริง

กนกพร นุ่มทอง ผู้แปลคัมภีร์จงยงเป็นภาษาไทยสมบูรณ์ได้กล่าวไว้ในส่วนของ “ความนำในการแปล” ว่า “จงยง” เป็นหนึ่งในคัมภีร์สำคัญของสำนักขงจื๊อ เดิมเป็นบทหนึ่งในคัมภีร์หลี่จี้ (禮記) แม้ว่าจะไม่ได้ระบุว่าใครเป็นผู้นิพนธ์แต่โดยทั่วไปถือว่าจื๊อซื่อ (子思) เป็นผู้เขียนแนวคิดนี้ยึดตามที่ซือหม่า เซียน (司馬遷) นักประวัติศาสตร์ยุคราชวงศ์ชั่นบันทึกข้อความนี้ไว้ในพงศาวดารสี่จี้ (史記) การแบ่งบทในคัมภีร์จงยงมีหลายวิธี สำหรับฉบับที่ผู้แปลใช้เป็นต้นฉบับในการแปลและเป็นเอกสารที่ผู้วิจัยจะใช้ในครั้งนี้ ใช้ต้นฉบับจงยงจางจี้ว่ (中庸章句) หรือจงยงพร้อมอรรถาธิบายของจูซู่ (朱熹) นักปราชญ์ยุคราชวงศ์ซ่ง โดยแบ่งออกเป็น 33 บท ซึ่งวัตถุประสงค์หลักของผู้นิพนธ์มาจากความกังวลว่าความรู้เกี่ยวกับธรรมวิถีจะสูญหายไป ธรรมวิถีเหล่านี้เป็นสิ่งที่อริยมะธีผู้เป็นกษัตริย์เฉกเช่นธรรมราชาเหยา (堯) (ตามบันทึกสี่จี้ ท่านเป็นผู้ปกครองจีนตามตำนาน ในยุคสามกษัตริย์ห้าจักรพรรดิ ได้รับการยกย่องในเรื่องคุณธรรมเป็นอย่างสูง จึงเป็นแบบอย่างของกษัตริย์จีนในยุคต่อ ๆ มา) ได้สืบทอดหลักสูงสุดจากฟ้าที่ว่า “ถือสัจย์ตรงไม่เอนเอียง” (允執厥中) กนกพร นุ่มทอง เลือกแปล “จงยง” ว่า “ความเหมาะสมที่แน่นอน” โดยได้กล่าวถึงที่มาของการแปลคำนี้ว่า “หากยึดตามเฉิงอี้ คำว่า ‘จง’ คือ ความถูกต้องอันเที่ยงแท้ คำว่า ‘ยง’ คือ ความยั่งยืนไม่เปลี่ยนแปลง” ถาวร ลิกขโกศล ได้อธิบายไว้ว่า หากจะถ่ายเป็นภาษาไทยแบบถ่ายคำ (Transposition) ควรแปลว่า ‘ตรงยง’ คำว่า

⁵ผู้วิจัยใช้ “ขงจื๊อ” ตามธรรมเนียมดั้งเดิมในภาษาไทย แต่ส่วนที่ยกบทแปลคัมภีร์จงยงของ กนกพร นุ่มทอง มา ใช้ “ขงจื๊อ” ตามฉบับแปลภาษาไทยซึ่งถอดเสียงตามภาษาจีนกลาง

⁶คัมภีร์ทั้ง 5 ประกอบด้วย คัมภีร์อู่จิง (易經หรือคัมภีร์แห่งความเปลี่ยนแปลง มีเนื้อหาเชิงปรัชญาและพยากรณ์ศาสตร์) คัมภีร์ชู้จิง (書經 หรือคัมภีร์รัฐศาสตร์) คัมภีร์ชือจิง (詩經 หรือคัมภีร์ร้อยกรอง) คัมภีร์หลี่จิง (禮經 หรือคัมภีร์นิยามธรรมเนียม มีสามเล่มย่อยคือโจวหลี่-周禮 อี้หลี่-儀禮 และหลี่จี้-禮記) และ คัมภีร์ชุนชิว (春秋คัมภีร์ประวัติศาสตร์)

‘ตรง’ ในที่นี้หมายถึงเที่ยงตรง คำว่า ‘ยง’ หมายถึง ยืนยง แน่นนอน ถ้าแปลโดยพยัญชนะ (Literal Translate) คือ ความเที่ยงตรงที่ถูกต้องยืนยง เสถียร โพธิ์นันทะ ปราชญ์ด้านจีนวิทยาแปลเอาความ (Free Translate) เป็นภาษาไทยที่สละสลวยว่า ความเหมาะสมที่แน่นนอน คือการประพฤติปฏิบัติที่ไม่เกิน ไม่หย่อน เหมาะสมอยู่เสมอ” (Sikkhakosol, Numtong, 2019 : 24-26)

ผู้วิจัยได้นำคำแปลดังกล่าวมาถอดความต่ออีกชั้นหนึ่งตามพจนานุกรม โดยแยก “ความเหมาะสมที่แน่นนอน” ออกเป็น 2 ส่วนคือ “ความเหมาะสม” และ “ความแน่นนอน” พจนานุกรมได้ให้ความหมายไว้ดังนี้ **ความเหมาะสม** มาจากคำว่า “ความ” เป็นคำนำหน้ากริยาหรือวิเศษณ์เพื่อแสดงสภาพ กับคำว่า “เหมาะสม” เป็นคำวิเศษณ์ หมายถึงพอเหมาะพอสมกัน สมควร ควรแก่กรณี (Royal Academy, 2011) ดังนั้นจึงมีความหมายรวมว่า “สภาพอันพอเหมาะพอสมกัน สภาพอันสมควร สภาพอันควรแก่กรณี” **ความแน่นนอน** มาจากคำว่า “ความ” เป็นคำนำหน้ากริยาหรือวิเศษณ์เพื่อแสดงสภาพ กับคำว่า “แน่นนอน” เป็นคำวิเศษณ์ หมายถึงเที่ยงแท้ แน่แท้ (Royal Academy, 2011) ดังนั้นจึงมีความหมายรวมว่า “สภาพอันจริงแท้ สภาพอันแน่แท้” จากความหมายข้างต้นจึงสามารถสรุปได้ว่า ความเหมาะสมที่แน่นนอน นั้นแปลว่า “การกระทำใด ๆ อันสมควรแก่กรณีในสภาพที่พอเหมาะพอสมกัน โดยทุกอย่างอยู่บนฐานของความจริงแท้อันเป็นสัจธรรม”

งานวิจัยฉบับนี้เป็นการหาคำตอบว่า “แนวทางอันควรในการดำรงชีวิตให้พร้อมถึงความเหมาะสมที่แน่นนอน” ใน “จงยง” ของแต่ละบุคคลนั้นแท้จริงแล้วควรเป็นอย่างไร และเมื่อรู้เช่นนั้นแล้ว จะสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการใช้ชีวิตตามสถานภาพ ตามกรณีหรือตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตได้อย่างไรบ้าง เพราะในปัจจุบันระบบการศึกษาของจีนยังคงยกแนวคิดเหล่านี้มาใช้ในการเรียนการสอนในทุกระดับชั้น ดังนั้นในมิติของเวลาจึงไม่ถือว่าส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตในบริบทของสังคมจีนปัจจุบัน เช่นนั้นแล้วในบริบทของสังคมไทย เราสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้หรือไม่ ถือเป็นสิ่งที่น่าสนใจ

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาแนวคิด “แนวทางอันควรในการดำรงชีวิตให้พร้อมถึงความเหมาะสมที่แน่นนอน” หรือ “ธรรมวิถี” ที่สะท้อนผ่านคัมภีร์จงยง โดยผู้วิจัยจะทำการเสนอรูปแบบในการจัดกลุ่มเนื้อหาให้เอื้อต่อความเข้าใจและการนำไปประยุกต์ใช้

วิธีดำเนินการวิจัย

รวบรวมและศึกษาข้อมูลจากหนังสือ “คัมภีร์ต้าเสวีย (มหาศึกษา) และ จงยง (ความเหมาะสมที่แน่นนอน) สองคัมภีร์แก่นคำสอนของลัทธิขงจื้อ” โดยศึกษาระบบคิดผ่านเนื้อหาในคัมภีร์ คัดเลือกข้อมูล ลำดับข้อมูลและจัดระบบตามกรอบความคิดในการวิจัย พร้อมทั้งวิเคราะห์ อธิบายและเชื่อมโยงความคิดทั้งหมดให้ต่อเนื่องเพื่อประโยชน์ของการนำไปประยุกต์ใช้

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. ข้อความจากคัมภีร์จางยงที่เป็นภาษาไทย ยกมาจากคำแปลของคัมภีร์จางยงของ กนกพร นุ่มทอง ซึ่งอยู่ในหนังสือ “คัมภีร์ต้าเสวีย (มหาศึกษา) และจางยง (ความเหมาะสมที่แน่นอน) สองคัมภีร์ แก่นคำสอนของลัทธิขงจื๊อ” (the Great Learning and the Doctrine of the Mean, Two Important Book of Confucius) ของสมาคมเผยแผ่คุณธรรม “เต็กก่า” จีจิ้นเกาะ (Chee Chin Khor Moral Uplifting Societies)

2. ข้อความจากคัมภีร์จางยงส่วนที่เป็นภาษาจีน ผู้วิจัยยกมาจาก ฉบับชื่อซู่จื๊อ (The Four Books) สำนักพิมพ์ซันฉิน (SANQIN Publishing Hou) ฉบับปี ค.ศ.1998 ชำระโดยจางเมาเจ้อ (Zhang Maoze) ซึ่งเป็นฉบับเดียวกับที่ผู้แปลในข้อ 1. ใช้ โดยผู้วิจัยจะขอยกต้นฉบับภาษาจีนมากล่าวด้วย เนื่องจากต้นฉบับเอกสารโบราณของจีนมีเป็นจำนวนมาก และมักจะพบข้อความที่แตกต่างกัน จึงยกต้นฉบับภาษาจีนมาเพื่อเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่ศึกษาภาษาจีน และเพื่อให้เห็นถึงการเปรียบเทียบข้อความในต้นฉบับและฉบับแปลที่ชัดเจน นอกจากนี้ ข้อความจากคัมภีร์หรือเอกสารอื่น ๆ ผู้วิจัยจะทำการเทียบจีน-ไทยในรูปแบบเดียวกันทั้งบทความ

ทั้งนี้ งานวิจัยชิ้นนี้อ้างตัวบทและบทแปลตามข้อ 1. และ 2. ในทุกที่ โดยไม่ระบุซ้ำแล้ว

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วแนวคิดของสำนักขงจื๊อนั้นถือเป็นหนึ่งในแนวคิดกระแสหลักในสังคมจีนมาตั้งแต่ยุคโบราณจนถึงปัจจุบัน มีงานวิจัยและบทความจำนวนมากที่กล่าวถึงงานของสำนักนี้ คัมภีร์จางยงนี้ถือเป็นแนวคิดหลักที่สำนักนี้ใช้ในการอบรมสั่งสอนผู้คนในทุกระดับของสังคม แน่แน่นอนว่าจะต้องมียานเขียนผลิตออกมามากมาย ในการทบทวนวรรณกรรมนี้ ผู้วิจัยขอเลือกบทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยมากที่สุด 4 บทความ นำมาเป็นพื้นฐานในการสะท้อนให้เห็นแนวคิดของนักวิชาการจีนที่มีต่อคัมภีร์เล่มนี้ ในส่วนของรูปแบบที่ผู้วิจัยต้องการนำเสนอ นั้น ยังไม่พบงานวิจัยเป็นภาษาไทยที่สามารถนำมาเทียบเคียงได้ เพราะจากการค้นคว้า พบว่าสำหรับคัมภีร์จางยงจำแนกออกมามีในรูปแบบของงานแปลและเป็นการเสวนาเท่านั้น ดังนั้นจึงเห็นว่างานด้านนี้ยังมีความจำเป็นสำหรับผู้ที่สนใจในการศึกษาความรู้ทางด้านจีนวิทยาในประเทศไทยเป็นอย่างยิ่ง

อู๋หย่า (Wu, 2011) ได้เขียนบทความเรื่อง “《中庸》之‘中庸’三维度釋義” สรุปลักษณะ 3 ด้านสะท้อนผ่านคัมภีร์จางยงคือ วิธีแห่งจางยง (中庸之道) คุณธรรมแห่งจางยง (中庸之德) และวิธีการแห่งจางยง (中庸之法) โดยบอกว่าวิธีแห่งจางยงคือ จง (中) และเหอ (和) คือรากฐานแห่งจักรวาลและหลักการอันเป็นธรรมดาของสรรพสิ่งทั้งปวง ส่วนคุณธรรมแห่งจางยงสะท้อนออกมา 4 ประการ คุณธรรมสูงสุดคือ ความสัตย์จริง (誠) คุณธรรมที่มนุษย์พึงมี 3 ประการคือ ปัญญา (智) มนุสสรธรรม (仁) และความกล้าหาญ (勇) และสุดท้ายวิธีการแห่งจางยง เป็นวิธีการที่ชูนนำมาใช้ในการปกครองแผ่นดินคือ “จับปลายทั้งสอง ใช้วิถีกลางต่อประชา” (折兩用中) ถือเป็นหลักการที่นำเอาจงและเหอมาประสานกันและปรับใช้ในการปกครองนั่นเอง

หวางเยว่ชว่น (Wang, 2007) ได้เขียนบทความเรื่อง “《中庸》在中國思想史上的地位” นำเสนอผลการศึกษาว่า จางยงถือเป็นแนวคิดและหลักการนำไปปฏิบัติที่สำคัญมาตั้งแต่โบราณ และยังสามารถปรับใช้กับทุกอย่างในโลก

ปัจจุบันได้อย่างไม่มีปัญหา เพราะเป็นวิถีทางแห่งความสัตย์จริงแห่งสรรพทั้งปวงในจักรวาล จงยงไม่ได้แปลว่าทุกอย่างแบ่งเป็นสองแล้วยึดถือเอาจุดตรงกลางเสมอไป แต่เป็นการหาความสมดุลในทุกมิติ ตามหลักการไม่เร็วไม่ช้า ไม่เกินไม่สุด ไม่เย่อหยิ่งไม่ซื่อฉลาด บนแนวทางการใช้คุณธรรม 4 ประการในการฝึกตนและการปกครองคน คือ ความกตัญญู (孝) ความเคารพรักผู้เป็นพี่ (悌) ความจงรักภักดี (忠) และสัจจะ (信)

เซิงเคอ (Sheng, 2009) ได้เขียนบทความเรื่อง “《中庸》對於儒學闡釋的意義——由《中庸》地位問題的爭論看當代新儒家的儒學闡釋” นำเสนอผลการศึกษาว่า แม้ว่าปัจจุบันนักวิชาการจะมีข้อถกเถียงกันเรื่องช่วงเวลาที่ตั้งจงยงและสถานภาพของจงยงในสารัตถะของสำนักขงจื๊อ แต่สิ่งที่นักวิชาการเห็นและยอมรับตรงกันในเรื่องแนวคิดหลักของสำนักขงจื๊อคือ “ประสานวิถีแห่งฟ้าและชีวิตเป็นหนึ่งเดียว” (天道性命通而為一) โดยนักวิชาการในยุคหลังกล่าวถึงหลักการพัฒนาแนวคิดในการปรับใช้ให้เหมาะสมตามยุคสมัย สำหรับจงยง นักวิชาการมองว่ามีหลักการสำคัญคือ “เชื่อมโยงวิถีแห่งฟ้าและชีวิตให้ถึงกัน” (天道性命相貫通) ซึ่งถือว่ามีความสอดคล้องและเชื่อมโยงกับแนวคิดหลักของสำนักขงจื๊อได้ จากแนวคิดหลักนี้ถือได้ว่าข้อมูลในคัมภีร์เล่มนี้มีการพัฒนาขึ้นมาจากแนวคิดเดิมและเป็นกุญแจสำคัญในการเชื่อมโยงหลักคิดในหนังสือรวมสารัตถะของสำนักขงจื๊ออย่างจตุรปรภณได้เป็นอย่างดี

จวนฉี (Zhu, 2008) ได้เขียนบทความเรื่อง “中國傳統文化的‘中’、‘中和’與‘中庸’淺析” โดยสรุปใจความสำคัญได้ว่าสำนักขงจื๊อให้ความสำคัญกับคำว่าจง (中) จี๋จง (執中) ย่งจง (用中) และโชว์จง (守中) เป็นอย่างมาก โดยคำที่ 2 และ 3 มักถูกใช้เป็นวิถีในการปกครอง ซึ่งอาจมีที่มาจากกวางจาของธรรมราชาเหยาเมื่อครั้งอดีตที่ว่า “ถือสัตย์ตรงไม่เอนเอียง” (允執厥中) และยอมรับในแนวทางของธรรมราชาซุ่นในการ “รักษาวินัยทางอันไม่เอนเอียง” (守中道) นี้ไว้ ต่อมาขงจื๊อจึงได้นำวิธีการของบูรพกษัตริย์ที่ว่า “จับปลายทั้งสอง ใช้วิถีกลางต่อประชา” (執其兩端，用中於民) มาเป็นหลักการในการสอนศาสตร์ในการปกครองแคว้นแคว้น อันเป็นหลักของผู้ปกครองในการจัดการกับความขัดแย้งระหว่างคุณธรรมกับการลงทัณฑ์ (德與刑) ความเข้มงวดกับการผ่อนปรน (猛與寬) มูลเหตุและการปฏิวัติ (因與革) หรือครองธรรมกับผลประโยชน์ (義與利) เป็นต้น ดังนั้นคำว่าจง (中) ในความหมายของสำนักขงจื๊อจึงน่าจะหมายถึงการจัดการให้สอดคล้องกับธรรมวิถี (道) คุณธรรม (德) จาริต (禮) และครองธรรม (義) นั่นเอง ส่วนเหอ (和) นั่นคือธรรมวิถีอันถึงพร้อมในได้เหล่า เช่นนั้นแล้วเมื่อมาผนวกกันเป็นจงเหอ (中和) คือหมายถึง คุณธรรมตามธรรมวิถีแห่งได้เหล่า ส่วนยง “庸” นั้นแปลว่า “ธรรมดาที่แน่นอน” ตามแนวคิดขงจื๊ออีกคำที่สำคัญคือ “วิถีอันเหมาะสมที่แน่นอน” (中庸之道) ซึ่งนั้นก็หมายถึงการประกอบกิจการด้วยการ “ถือสัตย์ไม่เอนเอียง” (執中) ให้ถึงด้วย “คุณธรรมตามธรรมวิถีแห่งได้เหล่า” (中和) นั่นเอง

จากบทความทั้งสี่ชิ้นที่ผู้วิจัยยกมากล่าวถือเป็นตัวอย่างของงานเขียนที่สะท้อนแนวคิดของคัมภีร์ที่ถูกนำเสนออยู่ในฐานข้อมูลวิชาการของจีน ถือเป็นรายละเอียดที่ถูกนำเสนอซ้ำ ๆ กันมากที่สุด โดยนักวิชาการจีนจะสะท้อนแนวคิดในผ่านแก่นทางความคิดจากคัมภีร์ ซึ่งถือว่ายากต่อการตีความของผู้อ่านและผู้ที่ไม่ได้ศึกษาแนวคิดของสำนักขงจื๊ออย่างลึกซึ้งและยากต่อการนำมาประยุกต์ใช้จริง ส่วนการศึกษาของผู้วิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอในรูปแบบที่แตกต่างออกไป โดยเน้นการเสนอแนวคิดผ่านการจัดกลุ่มเนื้อหาของคัมภีร์ โดยแบ่งกลุ่มตามแนวทางในการปฏิบัติตนตามปัจจัยหรือตามสถานะที่แตกต่างกันในสังคม ซึ่งจะทำให้ผู้อ่านมองเห็นแนวคิดอย่างเป็นรูปธรรมอันจะส่งผลต่อการนำไปประยุกต์ใช้มากยิ่งขึ้น

ผลการวิจัย

คัมภีร์จางเต๋อเป็นเนื้อหาส่วนหนึ่งอยู่ในคัมภีร์หลี่จี้ (禮記) ซึ่งเป็น 1 ใน 3 คัมภีร์ (คัมภีร์จิวทลี่ อีทลี่และหลี่จี้) ซึ่งแตกมาจากคัมภีร์หลี่จี้ (禮經) อีกทอดหนึ่ง คัมภีร์จางเต๋อแบ่งออกเป็น 33 บท งานวิจัยนี้ศึกษาเนื้อหาของคัมภีร์และจัดระบบว่าแท้จริงแล้วคัมภีร์นี้มีการนำเสนอในกรอบความคิดใดบ้าง โดยเนื้อหาของคัมภีร์ฉบับนี้เป็นกรยกเอาคำพูดของขงจื๊อที่ใช้ในการสั่งสอนศิษย์ในเรื่องดำเนินชีวิตตามธรรมวิธี ซึ่งการเรียงเนื้อหาจะไม่มีการบอกชื่อบท หรือการจัดกลุ่มเนื้อหาที่ชัดเจน บางครั้งมีการพูดเรื่องเดียวกันอยู่ในหลาย ๆ บท ผู้วิจัยจึงเห็นว่าหากแยกประเด็นให้เห็นอย่างชัดเจนแล้วจะทำให้ผู้ศึกษาสามารถมองเห็นภาพชุดความรู้ในคัมภีร์ชัดเจนยิ่งขึ้น

ในบทที่ 1 ชื่อชื่อผู้แต่งคัมภีร์ได้กล่าวถึงคำสำคัญที่ปรากฏในคัมภีร์ ไม่ว่าจะเป็น ธรรมวิธีหรือเต๋า (道) รากฐานแห่งไต้ฟ้าหรือจง (中) ธรรมวิธีอันถึงพร้อมในไต้ฟ้าหรือเหอ (和) ให้ผู้อ่านเข้าใจก่อนเป็นเบื้องต้นดังนี้ “天命之謂性，率性之謂道，修道之謂教。道也者，不可須臾離也，可離非道也。是故君子戒慎乎其所不睹，恐懼乎其所不聞。莫見乎隱，莫顯乎微，故君子慎其獨也。喜怒哀樂之未發謂之中，發而皆中節謂之和。中也者，天下之大本也；和也者，天下之達道也。致中和，天地位焉，萬物育焉。” (สิ่งที่ฟ้าประทานให้เรียกว่าธรรมชาติดั้งเดิม ทำตามธรรมชาติดั้งเดิมเรียกว่าธรรมวิธี ประพฤติตามธรรมวิธีคือได้รับการศึกษา อันว่าธรรมวิธีนั้น มีอาจห่างกายแม้เพียงชั่วครู่ หากห่างได้หาไซ้ธรรมวิธีไม่ ฉะนั้น วิญญูชนพึงระวังตนในที่ซึ่งคนไม่เห็น วิดกในที่ซึ่งคนไม่ได้ยิน ไม่มีที่ใดกระจ่างเท่าที่เร้นลับ ไม่มีเรื่องใดขัดแย้งเท่าเรื่องกระจิตคิด วิญญูชนจึงพึงระวังตนเมื่ออยู่ลำพัง ยินดีโกรธทุกข์สุขไม่แสดงออกเรียกว่า “จง” แสดงออกเหมาะสมเจาะเรียกว่า “เหอ” อันว่า “จง” เป็นรากฐานแห่งไต้ฟ้า อันว่า “เหอ” เป็นธรรมวิธีอันถึงพร้อมในไต้ฟ้า บรรลุ “จงเหอ” ฟ้าดินสถิตในที่ควร สรรพสิ่งกำเนิดเติบโต) ส่วนคำว่า ธรรมดา (平常) หรือยง (庸) นั้นไม่ได้มีอยู่ในเนื้อหาของคัมภีร์ แต่จะอยู่ในข้อความที่จูซีกกล่าวอ้างถึงคำพูดของเฉิงอี่ไว้ในบทนำเท่านั้น คำว่าความสัตย์จริงหรือเฉิง (誠) นั้นผู้วิจัยจะกล่าวในลำดับต่อไป

ส่วนบทที่ 2-12 เป็นการนำคำกล่าวของขงจื๊อที่แสดงให้เห็นว่าธรรมวิธีนี้มีความสำคัญในชีวิตอย่างไร เช่น วิญญูชนควรยึดหลักในการดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับหลักจางเต๋อ และยกตัวอย่างธรรมราชาเช่น เหยียนหยู (ศิษย์เอกของขงจื๊อที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ใฝ่ศึกษาและมีมนุษยธรรม) และสรุปปิดท้ายในบทที่ 12 เกี่ยวกับธรรมวิธีแห่งวิญญูชนว่า “君子之道，費而隱。夫婦之愚，可以與知焉，及其至也，雖聖人亦有所不知焉。夫婦之不肖，可以能行焉，及其至也，雖聖人亦有所不能焉。天地之大也，人猶有所憾。故君子語大，天下莫能載焉，語小，天下莫能破焉。詩云：‘鳶飛戾天；魚躍於淵。’言其上下察也。君子之道，造端乎夫婦；及其至也，察乎天地。” (ธรรมวิธีแห่งวิญญูชน มีคุณอนันต์แต่ละเอ็ดลึกซึ้ง หลงใหลขยงโง่เขลาที่อาจเข้าถึงหลักธรรมโดยง่าย แต่ที่สูงสุดแม้ริยชนก็มีที่ไมแจ่มตลอด หลงใหลขยงไร้ปัญญา ปฏิบัติตามหลักพื้นฐานได้ แต่ที่สูงสุดนั้น แม้ริยชนก็มีที่ไมอาจปฏิบัติได้สิ้น ฟ้าดินกว้างใหญ่ มนุษย์ยังมีที่ผิดหวัง ฉะนั้น ซึ่งวิญญูชนกล่าวว่ายิ่งใหญ่ ไต้ฟ้ายังไม่สามารถบรรลุได้ ซึ่งกล่าวว่าเล็ก ไต้ฟ้ายังไม่มีสิ่งใดสามารถแยกมันออกมา คัมภีร์ชื่อจึงว่าไว้ว่า “เหยี่ยวดำเห็นสู่ฟ้า มัจฉาทะยานว่ายในน้ำลึก” หมายความว่า รู้จักพิจารณาทั้งบนและล่าง ธรรมวิธีแห่งวิญญูชน เริ่มจากหญิงชายสามัญ ที่สูงสุดนั้น)

เนื้อหาในลำดับต่อไป จะเป็นในส่วนของบทที่ 13-33 ผู้วิจัยจะแบ่งเนื้อหาตามการถ่ายทอดระบบคิดของผู้แต่งคัมภีร์ ออกเป็น 4 หัวข้อดังนี้คือ **1. ธรรมวิถีในการเข้าถึงธรรมชาติด้วยความสัตย์จริง** เนื้อหาส่วนนี้จะเป็นการแสดงให้เห็นถึงหลักแห่งความจริงตามธรรมชาติ อันเป็นสิ่งที่是一切พื้นฐานชีวิต เป็นทั้งสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบเรตลอดเวลา สิ่งที่เป็นสิ่งที่มีอยู่มาก่อนที่เราจะเกิดและหลังจากที่เราตายไป ความสัตย์จริงแห่งธรรมชาตียังคงเป็นเช่นนั้นอยู่เหมือนเดิม **2. ธรรมวิถีในด้านความกตัญญู** นับตั้งแต่มนุษย์เกิดมา คุณธรรมอันเป็นรากฐานและคุณธรรมอันเป็นเลิศในความเป็นมนุษย์คือ “ความกตัญญู” ดังนั้นผู้วิจัยจึงลำดับเนื้อหาไว้ต่อกันจากธรรมชาติแห่งความสัตย์จริงอันเป็นถาวร **3. ธรรมวิถีในการปกครอง** คัมภีร์ฉบับนี้มีจุดเริ่มต้นมาจากแนวความคิดของผู้เป็นธรรมราชาในครั้งโบราณกาล และ **4. ธรรมวิถีในการใช้ชีวิตตามสถานะ** เนื้อหาส่วนนี้คือการดำเนินการตามธรรมวิถีตามสถานะในสังคมของแต่ละบุคคล ด้วยเหตุที่ผู้วิจัยมีหลักคิดในการจัดระบบความคิดแบบนี้ ดังนั้น การยกเนื้อหาของคัมภีร์จึงไม่ได้เป็นไปตามลำดับบทในคัมภีร์ และด้วยเนื้อหาในคัมภีร์มีทั้งที่เป็นประเด็นหลักและประเด็นรอง ผู้วิจัยจะขอยกเฉพาะประเด็นหลักมากกว่าในการศึกษาเท่านั้น ดังนั้นจึงไม่เห็นข้อความทุกบทในคัมภีร์

1. ธรรมวิถีในการเข้าถึงธรรมชาติด้วยความสัตย์จริง

แนวคิดในเรื่องธรรมวิถีแห่งฟ้าและดินเกี่ยวข้องกับความจริงในชีวิตของมนุษย์อย่างไร คัมภีร์จึงยังได้นำเสนอเอาไว้ในบทที่ 21 – 33 (บทที่ 28-33 เป็นประเด็นเสริม) โดยเชื่อมโยงฟ้าดินกับชีวิตไว้ดังนี้ ในคัมภีร์ซื่อจิง (คัมภีร์ร้อยกรอง) ได้กล่าวไว้ว่า “既明且哲，以保其身，其此之謂與”(ทั้งแจ้งเหตุผล ทั้งเปี่ยมปัญญา รักษาตนได้) นี่ถือเป็นข้อสรุปรวบยอดของวิญญูชนผู้เข้าถึงคุณธรรมสัตย์จริง เช่นนี้แล้วความสัตย์จริงคืออะไร ในที่นี้ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงความสัตย์จริงแห่งฟ้าดินก่อน เพราะหากรู้แล้วว่าธรรมชาติแห่งความสัตย์จริงนั้นเป็นเช่นไร มนุษย์ก็จะได้ยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติให้สอดคล้องวิถีแห่งธรรมชาติที่ถือการขยับเคลื่อนไหวเป็นธรรมดาและยั่งยืน คัมภีร์จึงยังได้ให้คำอธิบายไว้ในบทที่ 26 ว่า “故至誠無息，不息則久，久則征；征則悠遠，悠遠則博厚，博厚則高明。博厚所以載物也；高明，所以覆物也；悠久，所以成物也。博厚配地，高明配天，悠久無疆。如此者，不見而章，不動而變，無為而成。天地之道，可一言而盡也。其為物不貳，則其生物不測。天地之道，博也，厚也，高也，明也，悠也，久也。今夫天，斯昭昭之多，及其無窮也，日月星辰系焉，萬物覆焉。今夫地，一撮土之多。及其廣厚，載華岳而不重，振河海而不泄，萬物載焉。今夫山，一卷石之多，及其廣大，草木生之，禽獸居之，寶藏興焉，今夫水，一勺之多，及其不測，鼃、鼃、蛟龍、魚鱉生焉，貨財殖焉。《詩》曰：“維天之命，於穆不已！”蓋曰天之所以為天也。“於乎不顯，文王之德之純！”蓋曰文王之所以為文也，純亦不已。” (ฉะนั้นสัตย์จริงสูงสุดไม่มีการหยุดนิ่ง ไม่หยุดนิ่งจึงยืนนาน ยืนนานจึงพิสูจน์ได้ พิสูจน์ได้จึงจะยั่งยืนแผ่ขยาย ยั่งยืนแผ่ขยายจึงจะกว้างใหญ่ลึกซึ้ง กว้างใหญ่ลึกซึ้งจึงจะสูงกระจ่าง กว้างใหญ่ลึกซึ้งจึงสามารถรองรับสรรพสิ่ง สูงกระจ่างจึงสามารถปกคลุมสรรพสิ่ง ยั่งยืนแผ่ขยายจึงสามารถยังสรรพสิ่งให้สำเร็จ กว้างใหญ่ลึกซึ้งประหนึ่งดิน สูงกระจ่างประดุจฟ้า ยั่งยืนแผ่ขยายไร้ขอบเขต เป็นเช่นนี้ กระจ่างชัดโดยไม่ต้องแสดงตน เปลี่ยนแปลงโดยไม่เคลื่อนไหว สำเร็จโดยมิต้องกระทำการใด ธรรมวิถีแห่งฟ้าดินสามารถกล่าวให้สั้นได้ด้วยวาจาเดียว ในฐานะแห่งวัตถุเป็นหนึ่งไม่มีสอง จึงก่อกำเนิดสรรพสิ่งไม่อาจคาดคะเน ธรรมวิถีแห่งฟ้าดินกว้างขวาง ลึกซึ้ง สูงส่ง กระจ่าง กว้างไกล ยืนนาน บัดนี้หากเอ่ยถึง

ฟ้า คือแสงสว่างมารวมกันมากเข้า จนแว้งแว้งไร้ขอบเขต ตะวันจันทร์ดาราสถิตอยู่ ครอบคลุมสรรพสิ่ง บัดนี้หากเอ่ยถึงดิน คือดินมารวมกันมากเข้า จนกว้างใหญ่รองรับภูผาสูงอย่างฮว่าซานโดยไม่หนัก รองรับแม่น้ำฮวงโหและมหาสมุทรโดยไม่กระฉอก แแบกรับสรรพสิ่ง บัดนี้หากเอ่ยถึงภูเขา คือก้อนหินมารวมกันมากเข้า จนกว้างใหญ่เกิดพฤษชาติตฤณชาติ เต็บโต เป็นที่อาศัยของสัตว์สี่เท้าและสัตว์ปีก เป็นชุมทรัพย์แร่และอัญมณี บัดนี้เมื่อเอ่ยถึงน้ำ คือน้ำที่ละซอนที่ละกระบวยมารวมกันมากเข้า จนแว้งแว้งไพศาล ตะพาบหวับกระเซ้งตีนเป็ดมั่งกรมัจฉาตะพาบได้กำเนิด เป็นบ่อเกิดของสินทรัพย์นานา คัมภีร์ซือจิงว่าไว้ว่า “อาณัติแห่งฟ้า ลึกซึ้งยาวไกลไม่สิ้น” คือกล่าวถึงการที่ฟ้าจักเป็นฟ้าได้ “มิงมาจรัสฤ คุณธรรมเหวินหวางพิสุทธิ์” คือกล่าวถึงการที่เหวินหวางได้รับการถวายพระนามว่าเหวิน ทรงคุณบริสุทธิ์สืบเนื่อง)

เมื่อเข้าใจความสภาพอันเป็นธรรมวิถีแห่งความสัตย์จริงแล้ว นั่นก็จะทำให้ชีวิตมีความสุขสงบอยู่บนโลกที่เต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ เพราะในคัมภีร์จยงบทที่ 22 กล่าวไว้ว่า “唯天下至誠，為能盡其性；能盡其性，則能盡人之性；能盡人之性，則能盡物之性；能盡物之性，則可以讚天地之化育，則可以與天地參矣，天下至誠” (มีแต่สัตย์จริงที่สุดในได้ฟ้าจึงเผยธรรมชาติได้สิ้น เผยธรรมชาติได้สิ้นจึงเข้าใจธรรมชาติมนุษย์ได้สิ้น เข้าใจธรรมชาติมนุษย์ได้สิ้นจึงเข้าใจธรรมชาติสรรพสิ่งได้สิ้น เข้าใจธรรมชาติสรรพสิ่งได้สิ้นจักช่วยในการบ่มเพาะโดยฟ้าดิน ช่วยในการบ่มเพาะโดยฟ้าดินได้จึงสามารถเคียงฟ้าและดินรวมเป็นสาม) จากข้อความในตอนนี้จะเห็นได้ว่า มีเป็นความสัตย์จริงที่จะสามารถทำให้เรามองเห็นธรรมชาติได้ทั้งหมด ซึ่งธรรมชาติที่ว่านี้รวมไปถึงปรากฏการณ์ สรรพสิ่งและเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง

มนุษย์ทุกคนใช้ชีวิตอยู่บนโลกล้วนมีหน้าที่แตกต่างกัน หากแบ่งกลุ่มมนุษย์ออกเป็นสองกลุ่มคือ ขนชั้นผู้นำ และ ขนชั้นผู้ตาม สำหรับขนชั้นผู้นำ ความสมบูรณ์ถึงด้วยธรรมวิถีแห่งสัตย์จริงนั้นจะส่งผลให้การปกครองเป็นไปด้วยความราบรื่นและมีแนวทางในการแก้ปัญหา ดังที่คัมภีร์จยงได้กล่าวไว้ในบทที่ 24 ว่า “至誠之道，可以前知。國家將興，必有禎祥；國家將亡，必有妖孽；見乎蓍龜，動乎四體。禍福將至：善，必先知之；不善，必先知之。故至誠如神。” (ธรรมวิถีแห่งสัตย์จริงสูงสุด หยั่งรู้อนาคตกาล แวนแคว้นจะรุ่งเรือง ย่อมมีศุภนิมิต แวนแคว้นจะล่มสลาย ย่อมมีลางร้าย ปรากฏในลายลักษณ์ในหญ้าและกระดองทำนาย ปรากฏในอากัปกิริยา โชคเคราะห์จะมา ดีก็จกัรู้ล่วงหน้า ร้ายก็จะรู้ล่วงหน้า ฉะนั้นสัตย์จริงสูงสุดประดุจเทพยดา) สำหรับขนชั้นผู้ตาม หากถือเอาความจงรักภักดีเป็นที่ตั้งแล้ว เมื่อผู้นำเห็นแล้วว่าบ้านเมืองจะเป็นอย่างไร และมีพระบัญชาลงมา ทุกคนจึงพึงกระทำตามหน้าที่อย่างเต็มความสามารถเช่นนั้นแล้ว บ้านเมืองก็จะสุขสงบ หรือหากเห็นแล้วว่าบ้านเมืองถึงคราวล่มสลาย ก็จะมีแนวทางในการดำรงตนตามสถานการณ์อันสมควร

สำหรับขนชั้นผู้ตามนั้นหรือแม้กระทั่งขนชั้นผู้นำเอง การฝึกตนให้เข้าใจถึงธรรมวิถีแห่งสัตย์จริงก็ถือว่ามีความสำคัญยิ่ง โดยคัมภีร์จยงได้กล่าวไว้ในบทที่ 25 ว่า “誠者自成也，而道自道也。誠者物之終始，不誠無物。是故君子誠之為貴。誠者非自成己而已也，所以成物也。成己，仁也；成物，知也。性之德也，合外內之道也，故時措之宜也。” (สัตย์จริงยังการอบรมตนให้สำเร็จ ธรรมวิถีพาตนเข้าสู่ความถูกต้อง สัตย์จริงเป็นต้นปลายของสรรพสิ่ง ไม่สัตย์จริงคือไร้สรรพสิ่ง ฉะนั้น วิญญูชนพึงเห็นสัตย์จริงเป็นสิ่งสูงค่า สัตย์จริงมิใช่เพียงยังตนสมบูรณ์ หากต้องช่วยยังสรรพสิ่งให้สมบูรณ์ ยังตนให้สมบูรณ์ คือมนุสสรธรรม ยังสรรพสิ่งให้สมบูรณ์ คือปัญญา คุณธรรมตามธรรมชาติ ประสาน

ธรรมวินัยนอกใน ฉะนั้น ประพฤติสม่ำเสมอจึงเป็นการควร) หากมนุษย์ทุกคนสามารถทำได้เช่นนี้ก็จะสามารถดำรงตนท่ามกลางวิถีแห่งธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอและไม่อาจควบคุมได้ด้วยความสะดวก

หากบุคคลใดเข้าใจหลักแห่งความสัตย์จริงได้แล้วนั้น สามารถแบ่งปันความเข้าใจให้ผู้อื่นได้รับรู้และเข้าใจ ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นต้นทางในการพัฒนาคุณสมบัติพื้นฐานอันดีในการดำรงตนนั่นเอง โดยคัมภีร์จิงยงได้กล่าวถึงข้อความตอนนีไว้ในบทที่ 23 ว่า “其次致曲。曲能有誠，誠則形，形則著，著則明，明則動，動則變，變則化。” (ผู้ถดถอยมามุ่งมั่นเพียงด้านหนึ่ง เพียงด้านหนึ่งก็อาจบรรลุถึงความสัตย์จริง สัตย์จริงย่อมปรากฏภายนอก ปรากฏภายนอกย่อมแจ่มชัด แจ่มชัดย่อมกระจ่าง กระจ่างย่อมสะท้อน สะท้อนย่อมเปลี่ยนแปลง เปลี่ยนแปลงย่อมเกิดการสั่งสอน สัตย์จริงที่สุดนี้ได้ฟ้าจึงทำได้ถึงขั้นสั่งสอนอบรม)

ผลต่อเนื่องที่ได้จากการอบรมสั่งสอนในครั้งนี้ ถือเป็น การสืบทอดธรรมวินัยแห่งอริยชน เพราะจารีตและธรรมเนียมโบราณที่บุคคลเหล่านี้ยึดถือไว้นั้น ความเกิดจากการนำธรรมวินัยแห่งธรรมชาติรวมกับคุณธรรมของบุคคลผู้เป็นอริยชนเหล่านั้น การที่อนุชนรุ่นหลังได้ทบทวนเรื่องราวหรือสภาพที่เป็นมาแต่อดีต แล้วนำมาประยุกต์กับสภาพความเปลี่ยนแปลงในยุคของตน จะทำให้บ้านเมืองมีฐานที่มั่นคงและมีความทันสมัยตามยุค อันจะส่งผลให้อนุชนเหล่านี้สามารถพัฒนาตนเอง สังคมและบ้านเมืองให้สงบสุขได้โดยไม่ทิ้งรากเหง้าแห่งปัญญาของอารยธรรมของชนชาติ ซึ่งแนวคิดตรงนี้สอดคล้องกับบทสรุปที่คัมภีร์จิงยงได้บรรยายไว้ในบทที่ 27 ว่า “大哉聖人之道！洋洋乎！發育萬物，峻極於天。優優大哉！禮儀三百，威儀三千。待其人而後行。故曰苟不至德，至道不凝焉。故君子尊德性而道問學，致廣大而盡精微，極高明而道中庸。溫故而知新，敦厚以崇禮。是故居上不驕，為下不倍。國有道其言足以興，國無道其默足以容。” (ยิ่งใหญ่เหลือ ธรรมวินัยแห่งอริยชน ไพศาลแท้ กำเนิดบ่มเลี้ยงสรรพสิ่ง สูงใหญ่เสมอฟ้า เพียงพอมือเหลือ จารีตสามร้อยข้อ มรรยาทสามพันประการ รอผู้เข้าถึงปฏิบัติตาม จึงว่า หากมีมีคุณธรรมสูงสุด ธรรมวินัยสูงสุดย่อมไม่สัมฤทธิ์ ดังนั้น วิญญูชนยกย่องการอบรมคุณธรรมและทำความรู้ให้แจ้ง บรรลุถึงความกว้างใหญ่และละเอียดลึกซึ้ง ทั้งสูงส่งที่สุดแลยึดหลักจิงยง ทบทวนของเก่าแลเรียนรู้ของใหม่หนักแน่นแลยกย่องจารีต ดังนั้น เมื่ออยู่เบื้องบนไม่เยอหยิ่งลำพอง เมื่ออยู่เบื้องล่างไม่กำเริบเสิบสาน แฉ่วนแฉ่วนมีธรรม วาจาเขาทำให้รุ่งเรืองได้ แฉ่วนแฉ่วนธรรม เจียบบำพารักษาตนรอด) ส่วนบทที่ 28 – 33 นั้นจะเป็นการกล่าวย้าถึงประเด็นต่าง ๆ ที่กล่าวมาในบทที่ 21-27 เป็นเพื่อชี้ให้เห็นประเด็นที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการไม่กำเริบเสิบสานต่อผู้นำ การไม่เยอหยิ่งลำพองต่อผู้นำ การยึดในเหตุแห่งฟ้าดินเป็นหลักสำคัญ การยกย่องอริยชน และการยึดเอาความสัตย์จริงแห่งได้ฟ้ามาเป็นบรรทัดกำหนดสายสัมพันธ์ได้ฟ้าทั้งปวง

2. ธรรมวินัยในด้านความกตัญญู

การเจริญรอยตาม ถือเป็นหนึ่งในขอบเขตของความกตัญญู ดังเช่นที่คัมภีร์ชือจิง (詩經) บรรพหลูซ่ง (魯頌) บทพันซู่ (泮水) ได้กล่าวไว้ว่า “靡有不孝，自求伊祜” (ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบรรพชนถือได้ว่ากตัญญู ศุภโชคใด ๆ ที่ปรารถนาย่อมบังเกิดผล) จุดเริ่มต้นของการรจนาคัมภีร์จิงยงคือ จื่อซือผู้แต่งเป็นกังวลว่าความรู้เกี่ยวกับธรรมวินัยนี้จะสูญหาย ด้วยอริยเมธีแต่โบราณกาลสืบทอดหลักสูงสุดจากฟ้าและถ่ายทอดหลักธรรมวินัยสู่อนุชนรุ่นหลัง โดยเริ่มต้นจากธรรมราชาเหยา (堯) ได้กล่าวไว้ว่า “允執厥中” (ถือสัตย์ตรงไม่เอนเอียง) โดยธรรมราชาซุ่น (舜) (ผู้ปกครองต่อจากธรรมราชาเหยา ได้ชื่อว่าเป็นมีมีความกตัญญูยิ่ง จนธรรมราชาเหยาวางใจให้ปกครองต่อ แม้ว่าจะไม่ได้เป็นการสืบเชื้อสาย

กันทางสายเลือดก็ตาม) สืบทอดคำสั่งสอนนี้มา พร้อมทั้งขยายความเพื่อความชัดเจนยิ่งขึ้นและถ่ายทอดต่อให้ธรรมราชา อี้ว์ (禹) (ผู้ปกครองที่สืบทอดความคิดของธรรมราชาเหยา มีความสามารถในการบริหารจัดการน้ำ เป็นที่รู้จักกันในนาม “ต้าอี้ว์ผู้จัดการน้ำ·大禹治水·)ว่า“人心惟危，道心惟微；惟精惟一，允执厥中”(จิตมนุษย์อันตรายยากหยั่ง จิตธรรมละเอียดพิสดาร มีแต่มั่นคงหนึ่งเดียว ถือสัตย์ตรงไม่เอนเอียง)

คัมภีร์จยงได้ยกคำกล่าวของขงจื้อซึ่งได้ยกย่องธรรมราชาซุ่น และกษัตริย์ในอดีตหลายพระองค์ที่ดำรงไว้ซึ่งความ กตัญญูยิ่งมาไว้ในบทที่ 17 – 19 ดังต่อไปนี้ สำหรับบทที่ 17 กล่าวไว้ว่า“舜其大孝也與！德為聖人，尊為天子，富有四海之內。宗廟饗之，子孫保之。故大德，必得其位，必得其祿，必得其名，必得其壽。故天之生物，必因其材而篤焉。故栽者培之，傾者覆之。詩曰，嘉樂君子，憲憲令德，宜民宜人。受祿於天。保佑命之，自天申之。故大德者必受命。”(ซุ่นเป็นยอดกตัญญูโดยแท้! คุณธรรมระดับบอริยชน สูงศักดิ์เป็นโอรสสวรรค์ มั่งคั่งด้วยมีสี่สมุทร มีศาลบูชา อนุชนเช่นไหว้ต่อมา ฉะนั้นผู้ก่อปรตัวมหารธรรม ย่อมอยู่ในตำแหน่งสูง ย่อมได้รับเบียดหวัด ย่อมได้รับชื่อ ย่อมอายุยืนยาว ฉะนั้น ฟ้ากำเนิดสรรพสิ่ง รักษาปกป้องตามธรรมชาติสิ่งนั้น บ่มเลี้ยงบำรุงในสิ่งที่ควรองกาม หากควรล้มก็ให้ล้มไป ซื่อจิงกล่าวว่า ‘วิญญูชนประเสริฐสุด ทรงคุณธรรมอำไพ กอปรกิจอันยังประโยชน์ต่อประชา จึงมี โชควาสนาฟ้าประทาน ปกป้องรักษา มอบอาณัติให้’ ฉะนั้นผู้มีมหารธรรมย่อมได้รับภาระอันยิ่งใหญ่) จากบทนี้จะเห็นได้ว่า พระธรรมราชาซุ่น ยึดถึงคำสั่งสอนของธรรมราชาเหยา โดยในข้อความข้างต้นจะบอกก่อนว่าเมื่อผู้ใดทำได้เช่นนั้นแล้วจะ เกิดประโยชน์เช่นไรกับชีวิตบ้าง และอธิบายความต่อว่า หากยึดถือธรรมวิถีแห่งฟ้าได้ ก็将与อยู่กับความสัตย์จริงแห่งธรรมชาติ ได้ จึงสามารถยอมรับทุกอย่างที่จะเกิดขึ้นได้ไม่ว่าจะดีหรือไม่ การยอมรับเหล่านี้จะทำให้ครครลงในการดำเนินงานต่าง ๆ ราบรื่น และเป็นการบอกให้รู้ว่ามนุษย์เราไม่ควรฝืนความสัตย์จริงแห่งธรรมวิถี

หลังจากนั้นขงจื้อก็ได้กล่าวถึงกษัตริย์องค์อื่น ๆ ในอดีตที่ปกครองบ้านเมืองโดยยึดหลักความกตัญญูเป็นที่ตั้งด้วย เนื้อหาในบทที่ 18 ว่า“無憂者，其惟文王乎。以王季為父，以武王為子。父作之，子述之。武王纘太王、王季、文王之緒。壹戎衣，而有天下。身不失天下之顯名。尊為天子。富有四海之內。宗廟饗之。子孫保之。武王末受命，周公成文武之德。追王太王、王季，上祀先公以天子之禮。斯禮也，達乎諸侯大夫，及士庶人。父為大夫，子為士；葬以大夫，祭以士。父為士，子為大夫；葬以士，祭以大夫。期之喪，達乎大夫；三年之喪，達乎天子；父母之喪，無貴賤，一也。”(ผู้ปราศจากกังวล เห็นจะมีแต่เหวินหวาง กระทบง! มีหวางจี้เป็นบิดา มีอู่หวางเป็นโอรส บิดาวางรากฐาน บุตรสานปณิธาน อู่หวางสืบตำแหน่งจากไท่หวาง หวางจี้ และเหวินหวาง ครอบครองได้ฟ้า มิได้เสียนามกระตือรือร้นในได้ฟ้า สูงศักดิ์ถึงขั้นโอรสสวรรค์ มั่งคั่งด้วยมีสี่สมุทร มีศาลบูชา อนุชนเช่นไหว้ต่อมา อู่หวางรับชะตาฟ้าในวัยชรา โจววงยังคุณธรรมเหวินหวางและอู่หวางให้บรรลุลูกไท่หวางและหวางจี้เป็นราชัน เช่นไหว้บรรพชนยุคก่อน ๆ ด้วยพิธีอย่างโอรสสวรรค์ ทั้งให้ใช้ธรรมเนียมเช่นนี้กับเหล่าเจ้าครองนคร มนตรีและสามัญชน บิดาเป็นขุนนาง บุตรเป็นปัญญาชน ทำศพด้วยธรรมเนียมขุนนาง เช่นไหว้ด้วยธรรมเนียมปัญญาชน บิดาเป็นปัญญาชน บุตรเป็นขุนนาง ทำศพด้วยธรรมเนียมปัญญาชน เช่นไหว้ด้วยธรรมเนียมขุนนาง ไว้ทุกข์หนึ่งปีถึงขั้นขุนนาง ไว้ทุกข์สามปีถึงขั้นโอรสสวรรค์ ไว้ทุกข์ให้บิดามารดาไม่แบ่งแยกสูงศักดิ์ต่ำต้อย ให้ใช้เกณฑ์เดียวกัน)

ข้อความข้างต้นสอดคล้องกับหลักคิดในคัมภีร์เซียวจิง (孝經) บทเซียวจื่อ (孝治) ซึ่งเขียนถึงคำกล่าวของขงจื้อตอนหนึ่งว่า“昔者明王之以孝治天下也，不敢遣小國之臣，而况於公、侯、伯、子、男乎？故得萬國之歡心，以事其先王。治國者，不敢侮於鰥寡，而况於士民乎？故得百姓之歡心，以事其先君。治家者，不敢失於臣妾，而况于妻子乎？故得人之歡心，以事其亲……”(ในอดีต การที่วิสุทธิกษัตริย์ได้ทรงนำหลักตัญญูมาปกครองแผ่นดิน พระองค์ทรงไม่ทอดทิ้งกระทั่งขุนนางของเมืองบริวาร ยิ่งไม่ต้องพูดถึงขุนนางตำแหน่งใหญ่เฉกเช่นเจ้าพระยา พระยา พระ หลวง ขุนเลย เช่นนั้นแล้วจึงทรงได้รับการแซ่ซ้องสรรเสริญจากรัฐบริวารทั้งปวง และส่งผลมีการสืบทอดและสรรเสริญพระราชดำริของบูรพกษัตริย์แห่งพระวิสุทธิกษัตริย์พระองค์นั้นให้เกรียงไกรสืบไป สำหรับขุนนางที่ใช้วิถีแห่งความกตัญญูในการทำงานถวายองค์ผู้นำ โดยไม่เบียดเบียนคนโสดหญิงหม้ายไร้ที่พึ่ง นั้นจึงไม่ต้องพูดถึงชาวบ้านธรรมดาทั่วไปเช่นนั้นจึงได้รับการชื่นชมยกย่องจากประชาชนทั่วไปและจะส่งผลต่อเนื่องไปสู่การสำนึกในมหากรุณาธิคุณขององค์ผู้นำของขุนนางเหล่านี้ สำหรับผู้ที่นำวิถีแห่งความกตัญญูมาใช้ในการดูแลวงศ์ตระกูลนั้น ไม่กล้าทำผิดธรรมเนียมมรรยาทต่อข้าทาสบริวาร นั้นจึงไม่ต้องพูดถึงภรรยาและลูกหลานเลย ดังนั้นคนผู้นี้จึงได้รับความปิติยินดีจากทุกคน และจะส่งผลต่อเนื่องไปสู่การปรนนิบัติอันดีต่อบุพการีของพวกเขาเอง... คำแปลโดยผู้วิจัย)

สำหรับบทที่ 19 ในคัมภีร์จยง ขงจื้อได้กล่าวลงรายละเอียดต่อเนื่องจากบทที่ 18 โดยกล่าวเฉพาะถึงเพียงพระเจ้าโจวอุ่หวางปฐมกษัตริย์ราชวงศ์โจวและโจวกงผู้เป็นพระอนุชาเท่านั้นว่า“武王、周公，其達孝矣乎。夫孝者，善繼人之志，善述人之事者也。春秋，修其祖廟，陳其宗器，設其裳衣，薦其時食。宗廟之禮，所以序昭穆也。序爵，所以辨貴賤也。序事，所以辨賢也。旅酬下為上，所以逮賤也。燕毛所以序齒也。踐其位，行其禮，奏其樂，敬其所尊，愛其所亲，事死如事生，事亡如事存，孝之至也。郊社之禮，所以事上帝也。宗廟之禮，所以祀乎其先也。明乎郊社之禮，禘嘗之義，治國其如示諸掌乎。”(อุ่หวาง โจวกงเป็นยอดกตัญญูโดยแท้! อันว่ากตัญญู คือสืบทอดงาน ท่าน สานภารกิจท่าน ถึงคราวเช่นไหว้ฤดูวันต์ศารท บูรณะศาลบรรพชน จัดเครื่องเช่น วางอาภรณ์ท่าน ไหว้ของกินตามฤดู ธรรมเนียมในศาล คู่ซ้ายคี่ขวา เรียงบรรดาศักดิ์ เพื่อแบ่งแยกสูงต่ำ เรียงหน้าที่ แบ่งแยกความสามารถ ผู้เยาว์คารวะสุราผู้อาวุโส ให้รู้ธรรมเนียมสังคม แบ่งแยกตามสีหนวดเครา เพื่อให้รู้อายุ ตั้งป้ายสถิตวิญญูณท่าน เจริญรอยตามธรรมเนียมท่าน บรรเลงดนตรีท่าน เคารพผู้ที่ท่านเคารพ รักผู้ที่ท่านรัก ปรนนิบัติผู้ตายดุจมีชีวิต ปรนนิบัติผู้จากดุจผู้อยู่ คือสุดยอดกตัญญู พิธีเช่นไหว้ฟ้าดินมิไว้รับใช้เทพสูงสุด พิธีในศาลบรรพชน มิไว้รับใช้บรรพชน เข้าใจพิธีเช่นไหว้ฟ้าดินและการเช่นในสี่ฤดู ปกครองแคว้นแคว้นดุจดุฝ้ามืดมน) จากข้อความข้างต้นจะสะท้อนให้เห็นการสืบทอดปณิธานบรรพบุรุษ คุณธรรมด้านความกตัญญูต่อบุพการีที่ควรปรนนิบัติเมื่อครั้งท่านยังมีชีวิตอยู่ เมื่อท่านสิ้นชีพไปแล้วก็ควรเช่นไหว้ด้วยความเคารพตามธรรมเนียมประเพณี นอกจากนี้ยังเน้นคุณธรรมด้านการให้ความเคารพผู้อาวุโส และปฏิบัติต่อทุกคนตามธรรมเนียมของสังคม หากทำได้เช่นนี้ ในฐานะผู้ปกครองก็จะทำให้ราษฎรเกิดความเลื่อมใสและนำไปปฏิบัติตาม อันจะยังความสงบสุขมาสู่ตัวเองและสังคม

3. ธรรมวิถีในการปกครอง

ในสังคมโบราณนั้น กษัตริย์ถือเป็นตัวแทนแห่งสวรรค์ เรียกกันโดยทั่วไปว่าโอรสสวรรค์ ผู้เป็นผู้นำและเป็นแบบอย่างในการกระทำตน เป็นบุคคลที่ถูกจับตามองจากคนทุกระดับ หากผู้นำเป็นแม่แบบที่ดี สังคมก็จะเดินไปในทางที่ถูกต้อง

ต้นกำเนิดของแนวความคิดในการเขียนคัมภีร์จยง คือแนวทางที่ธรรมราชาในอดีตถ่ายทอดแนวคิดจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งเมื่อกล่าวถึงราชาก็ไม่พ้นบทบาทที่สำคัญของพระองค์ นั่นก็คือ “การปกครอง” โดยในคัมภีร์จยงนั้นจะกล่าวไว้ในบทที่ 20 เป็นหลัก เป็นบทที่หลู่ฮายกง (魯哀公) ถามขงจื้อเรื่องการปกครอง ซึ่งขงจื้อก็ได้อธิบายว่ามนุษย์ธรรมถือเป็นธรรมที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ เพราะการอบรมตนนั้นอยู่ที่ธรรมวิถี การบำเพ็ญธรรมวิถีอยู่ที่มนุษย์ธรรม อันวิญญูชนนั้นต้องฝึกอบรมตนและถึงพร้อมด้วยความกตัญญู เพื่อจุดเริ่มต้นแห่งสายสัมพันธ์หลักในสังคมคือครอบครัวแน่นแฟ้นแล้ว ก็จะพัฒนาไปสู่สายสัมพันธ์แห่งมนุษย์ทั้ง 5 ประการได้อย่างสมบูรณ์ อันประกอบไปด้วยประมุขขุนนาง บิดาบุตร สามภรรยา พี่น้องมิตรสหาย ขงจื้อท่านได้กล่าวข้อความที่สนับสนุนแนวคิดนี้ไว้ในบทที่ 20 ว่า“子曰，‘好學近乎知。力行近乎仁。知恥近乎勇。知斯三者，則知所以修身。知所以修身，則知所以治人。知所以治人，則知所以治天下國家矣。’” (ขงจื้อกล่าวว่า “ใฝ่รู้ใกล้เคียงกับปัญญา พยายามกระทำใกล้เคียงกับมนุษย์ธรรม รู้จักความละอายใกล้เคียงกับกล้าหาญ รู้สามสิ่งนี้ จะรู้จักอบรมตน รู้จักอบรมตน จะรู้จักปกครองคน รู้จักปกครองคน จะรู้จักปกครองแคว้นแคว้นและใต้ฟ้า)

บทเดียวกันนี้ขงจื้อยังได้ยกแนวทางในการปกครองบ้านเมือง 9 ประการดังต่อไปนี้ “.....凡为天下国家有九经，曰：修身也、尊贤也、亲亲也、敬大臣也、体群臣也、子庶民也、来百工也、柔远人也、怀诸侯也。修身，则道立。尊贤，则不惑。亲亲，则诸父昆弟不怨。敬大臣，则不眩。体群臣，则士之报礼重。子庶民，则百姓劝。来百工，则财用足。柔远人，则四方归之。怀诸侯，则天下畏之。.....” (...อันการปกครองแคว้นแคว้นและใต้ฟ้ามีหลักเก้าประการ ได้แก่ อบรมตน ยกย่องปราชญ์ รักญาติวงศ์ เคารพมนตรี ใส่ใจขุนนาง รักราษฎร เช่นบุตร เสาะหาช่างทั้งหลาย ดูแลแขกไกล บำรุงสุขเหล่าเจ้าผู้ครองนคร อบรมตน ธรรมวิถีบังเกิด ยกย่องปราชญ์ จักปราศจากความสงสัย รักญาติวงศ์ ญาติพี่น้องปราศจากความคับแค้น เคารพมนตรี ไม่สับสนวุ่นวาย ใส่ใจขุนนาง ผู้มีปัญญาจักทุ่มเทปฏิบัติกิจ รักราษฎรเช่นบุตร ราษฎรมาพึ่งบารมี เสาะหาช่างทั้งหลาย เงินคลังบริบูรณ์ ดูแลแขกไกล สืบทิศสวามิภักดิ์ บำรุงสุขเหล่าเจ้าผู้ครองนคร ทั้งแผ่นดินยำเกรง...) จึงเป็นไปได้ว่าแม้แต่การปกครองจุดเริ่มต้นก็มาจากการอบรมตนเช่นกัน ซึ่งการอบรมตนในที่นี้คือการเข้าใจถึงธรรมวิถีแห่งสัจธรรมในวิถีของธรรมชาติแห่งฟ้าดินทั้งปวง ต่อมาก็เรียนรู้ศาสตร์ต่าง ๆ จากปราชญ์หรือครูเพื่อคลายความสงสัย เพราะมนุษย์หากไม่เรียนรู้ชุดความคิด ๆ ทุกอย่างที่อยู่รอบตัวย่อมเต็มไปด้วยปัญหาทั้งสิ้น เพื่อองค์ความรู้ของตนมีพร้อมแล้ว ก็คอยมองออกไปยังผู้คนในแวดล้อมในทุกทิศทาง และนำธรรมวิถีและความรู้ที่ได้ศึกษามาไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แห่งความสงบสุขและความเจริญรุ่งเรืองแก่บ้านเมืองของตนเอง

4. ธรรมวิถีในการใช้ชีวิตตามสถานะ

ในคัมภีร์จยงบทที่ 13 ขงจื้อได้กล่าวไว้ว่า “道不遠人.....君子之道四，丘未能一焉：所求乎子，以事父，未能也；所求乎臣，以事君，未能也；所求乎弟，以事兄，未能也；所求乎朋友，先施之，未能也。庸德之行，庸言之謹，有所不足，不敢不勉，有餘不敢盡。言顧行，行顧言，君子胡不慥慥爾！” (ธรรมวินีนั้นมิได้ห่างไกลมนุษย์...ธรรมวิถีแห่งวิญญูชนมีอยู่สี่ ข้ามิอาจกระทำได้แม้เพียงหนึ่ง ธรรมวินีอันผู้เป็นบุตรพึงมี ที่ให้กตัญญูต่อบิดา ข้ามิสามารถ ธรรมวินีอันผู้เป็นขุนนางพึงมี ที่ให้จงรักภักดีต่อประมุข ข้ามิสามารถ ธรรมวินีอันผู้เป็นน้องพึงมี

ที่ให้เคารพพี่ ข้ามิสามารถ ธรรมวิธีก่อนผู้เป็นสหายพึงมี ที่ให้แก่มิตรสหายก่อน ข้ามิสามารถ พฤติกรรมคุณธรรมสามัญ ความระมัดระวังในวาจาสามัญ ยังทำได้ไม่พอ มิกล้ามีพยายาม ที่ทำแล้วหลงเหลือบางส่วนไม่กล้าเห็นว่าตนทำแล้วหมดสิ้น วาจาระมัดระวังถึงการกระทำ การกระทำระมัดระวังถึงวาจา ไยวิญญูชนจะไม่กระทำเต็มที่เล่า!

จากข้อความข้างต้นทำให้เห็นว่า ทุกคนสามารถปฏิบัติได้ตามธรรมวิธี เพราะโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์เป็นสัตว์สังคม มนุษย์เกิดมาจากบิดามารดา คุณธรรมพื้นฐานและสำคัญที่สุดคือความกตัญญู เมื่อมีคุณธรรมข้อนี้บริบูรณ์แล้ว ต่อไปก็จะสามารถพัฒนาไปสู่คุณธรรมข้ออื่นได้โดยธรรมชาติ เพราะเมื่อเจริญเติบโตได้เวลาทำงานเลี้ยงชีพ ในที่ทำงานต้องมีหัวหน้า หรือนายจ้าง ทุกคนควรทำงานในหน้าที่ด้วยความสุจริต เพิ่มความสามารถ และวางตัวให้ถูกต้องตามครรลองธรรม ที่ควรเป็น นอกเหนือจากนั้นทุกคนจะต้องมีสังคมพี่น้องเพื่อนพ้องที่จะคอยเกื้อกูลกันทั้งในด้านการงานและในด้านการ ใช้ชีวิต หากเดินดำเนินทุกอย่างได้โดยสอดคล้องกันในแต่ละด้าน เช่นนั้นชีวิตก็จะชีวิตก็จะสงบสุข การงานเจริญรุ่งเรือง ชื่อเสียงขจรขจาย ดังที่ในคัมภีร์เซียวจิง (孝經) บทกวางหยางหมิง (廣揚名) ได้กล่าวถึงคำพูดตอนหนึ่งของขงจื้อไว้ว่า “君子之事親孝，故忠可移於君；事兄弟，故順可移於長；居家理，故治可移於官。是以形成室內，而名立於後世矣” (เมื่อวิญญูชนสามารถปรนนิบัติบุพการีด้วยความกตัญญูได้แล้ว ภายหลังก็จะสามารถผันเป็นความภักดีต่อองค์ราชันได้ เมื่อวิญญูชนสามารถปฏิบัติต่อพี่น้องด้วยความเคารพรักได้แล้ว ภายหลังก็จะผันเป็นการเคารพเชื่อฟังผู้เป็นอาวุโสได้ เมื่อวิญญูชนสามารถดูแลครอบครัวได้อย่างเรียบร้อยแล้ว ภายหลังก็จะสามารถผันเป็นขุนนางที่ดีในทางราชการได้ ดังนั้นวิญญูชนผู้ใดที่สามารถดำรงตนได้โดยพร้อมด้วยความกตัญญูและความเคารพรักแล้ว ก็จะมีรากฐานที่ดีในการสร้างชื่อเสียงอันเกรียงไกรสู่ชนรุ่นหลังได้)

แต่อย่างไรก็ตามชีวิตมนุษย์ธรรมดานั้นย่อมต้องเกิดปัญหา เกิดความผิดหวังอยู่เนือง ๆ เช่นนั้นแล้วเราจะต้องทำอย่างไรเพื่อให้อยู่ในธรรมวิธีในการใช้ชีวิตตามสถานะ กาลและเทศะของแต่ละบุคคล สำหรับประเด็นการแก้ปัญหาในชีวิตนี้คัมภีร์จางยงได้เสนอแนวคิดไว้ดังที่เขียนไว้ในบทที่ 14 ว่า “君子素其位而行，不願乎其外。……素富貴，行乎富貴，素，貧賤行乎貧賤，素夷狄，行乎夷狄，素患難，行乎患難，君子无入而不自得焉。此言素其位而行也。在上位不陵下，在下位不援上，正己而不求於人則無怨。上不怨天，下不尤人，此言不願乎其外也。故君子居易以俟命，小人行險以徼幸。子曰：‘射有似乎君子，失諸正鵠，反求諸其身’”(วิญญูชนกระทำสอดคล้องกับสถานะ ไม่กระทำนอกขอบเขต เมื่อร่ำรวยสูงศักดิ์ กระทำเยี่ยงผู้ร่ำรวยสูงศักดิ์ เมื่อยากแค้นต่ำต้อย กระทำเยี่ยงผู้ยากแค้นต่ำต้อย เมื่อเป็นต่างชาติ กระทำเยี่ยงต่างชาติ เมื่ออยู่ในภยันตราย กระทำเยี่ยงผู้อยู่ในภยันตราย วิญญูชนปราศจากการตกอยู่ในสถานการณ์ใดแล้วอยู่ไม่เป็นสุข อยู่ที่สูงไม่กดขี่เบื้องล่าง อยู่ที่ต่ำไม่เกะเกี้ยวเบื้องบน ทำตนให้เที่ยงไม่เรียกร้องจากผู้อื่น ย่อมไร้ความแค้นเคือง เบื้องบนไม่โทษฟ้า เบื้องล่างไม่โทษคน ฉะนั้นวิญญูชนตั้งจิตสงบรอลิขิต คนต่ำซ้ำฝันเสี่ยงภัยหวังโชคช่วย ขงจื้อกล่าวว่า “ยิ่งรุ่มเหมือนดังวิญญูชน ยังไม่ถูกใจกลาง รับว่าตนฝีมือไม่พอ”) จากข้อความข้างต้นจะเห็นว่า แนวคิดสำคัญเมื่อเกิดปัญหาคือ “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” โดยใช้ชีวิตไปตามสถานะที่ตนเป็นแก้ปัญหาทุกอย่างด้วยตัวอย่างเต็มความสามารถ โดยไม่โทษปัจจัยรอบข้าง สิ่งไหนนอกเหนือจากที่ตนจะควบคุมได้ ก็จงยอมรับ และจงเชื่อว่าหากตนได้ดำรงไว้ซึ่งความซื่อสัตย์สุจริตแล้ว นอกเหนือนั้นก็ลิขิตแห่งโชคชะตา เช่นนั้นแล้วหากวิญญูชนทั้งหลายรู้จักเรียนรู้ พยายามและยอมรับ ชีวิตก็จะสงบสุขตามสถานะที่ตนดำรงอยู่

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

หากมนุษย์เรามองออกไป สิ่งที่เราเห็นคือธรรมชาติแห่งฟ้าดิน (天地) รอบตัวที่มีวัฏจักรต่าง ๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็นวัฏจักรของฤดูกาล วัฏจักรของพืช วัฏจักรของชีวิต โดยทั้งหมดอยู่ภายใต้วัฏจักรเป็นหนึ่งเดียวกันกับวัฏจักรแห่งธรรมชาติ ไม่ยกเว้นแม้แต่ชีวิตของมนุษย์เราเอง หากเราเรียนรู้ที่จะเข้าใจธรรมชาติ เข้าถึงธรรมชาติ ยอมรับธรรมชาติ ปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับธรรมชาติ ไม่ฝืนกฎธรรมชาติ เมื่อนั้นมนุษย์กับธรรมชาติก็จะเข้าสู่สภาวะเป็นหนึ่งเดียว (天人合一) หากทำได้เช่นนั้นแล้ว มนุษย์ในสภาวะปัจเจกบุคคลก็จะเข้าสู่ความสงบร่มเย็น

โดยธรรมชาติแล้วมนุษย์เป็นสัตว์สังคม การจะปลีกตัวออกจากสังคมไปอยู่กับธรรมชาติเพียงอย่างเดียว นั้น อาจกระทำไม่ได้ แต่ก็ถือเป็นส่วนน้อยที่จะตัดความเชื่อมโยงกับวัฏจักรแห่งสังคมได้ แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อไรที่มนุษย์เข้าใจหลักแห่งฟ้าดินอันเป็นธรรมชาติแล้ว เราก็จะเข้าใจว่าทุกอย่างต้องพึ่งพาอาศัยกันตามหลักเทียนเหรินกานอิง (天人感應) นั่นคือการกระทำของมนุษย์และฟ้าหรือธรรมชาติตอบสนองกัน มนุษย์เข้าถึงสภาวะของธรรมชาติ พฤติกรรมของมนุษย์จะส่งผลต่อธรรมชาติ ธรรมชาติส่งผลตอบสนองต่อการกระทำของมนุษย์

สังคมพื้นฐานของทุกคนที่เป็นไปตามธรรมชาติคือ ครอบครัว สถาบันครอบครัวเป็นสถานที่บ่มเพาะคุณธรรมอันเป็นพื้นฐานที่สำคัญให้มนุษย์ทุกคนนั้นคือ ความกตัญญูต่อบุพการีและความเคารพผู้เป็นพี่ (孝悌) ที่มีให้กับบรรพบุรุษบุพการี พี่น้อง เครือญาติ เพราะตามแนวคิดของจีนนั้นความกตัญญูถือเป็นคุณธรรมสำคัญที่มนุษย์ควรเรียนรู้ก่อน ตามคำกล่าวที่ว่า ความดีทั้งหมดกตัญญูมาก่อน (百善孝為先) หากมนุษย์ทุกคนเข้าใจถึงคุณธรรมและนำไปปฏิบัติตามสถานะอันอันนวยและเหมาะสมกับตนอย่างเต็มความสามารถแล้ว ก็จะทำให้ทั้งตนและคนในครอบครัวอยู่กันอย่างมีความสุข

สังคมที่ใหญ่ขึ้นกว่าครอบครัว คือสังคมแห่งการใช้ชีวิต อันประกอบไปด้วยองค์กร หน่วยงานที่เข้ามามีส่วนในการดำรงชีวิตของสัตว์สังคมอย่างมนุษย์เรา หน่วยงานสังคมเหล่านี้มีหน้าที่ช่วยทำให้ชีวิตของเขาได้รับประโยชน์อันเอื้อต่อความสุขทางกายตามสมควร ทุกอย่างคือข้อตกลงทางสังคม และล้วนเป็นสิ่งที่เหล่ามนุษย์ทั้งหลายเป็นผู้สร้างขึ้น ไม่ว่าจะมองมูลเหตุแห่งการก่อตั้งหน่วยสังคม หรือกระบวนการให้หน่วยสังคมนั้นดำเนินไปด้วยความถูกต้อง ก็ต้องอาศัยคุณธรรมในการวางความคิดและการดำเนินงานทั้งสิ้น ทุกคนในสังคมมีหน้าที่ตามสถานะของตนเอง อริยบุคคลในอดีตของจีนเชื่อว่า หากทุกคนยึดมั่นในหลักแห่งความกตัญญูและเคารพผู้เป็นพี่แล้ว คนเหล่านั้นจะสามารถนำหลักการนี้ไปพัฒนาสู่การเข้าสังคม การทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์บนพื้นฐานแห่งความถูกต้อง

คัมภีร์จางยง (中庸) มีจุดเริ่มต้นจากการที่ธรรมราชาเหยาศึกษาและเข้าใจวิถีแห่งธรรมชาติ จนสามารถถ่ายทอดแก่นแท้ในการดำรงตนที่ว่า “ถือสัจตรงไม่เอนเอียง” (允執厥中) ธรรมราชาซุนเปี่ยมไปด้วยความกตัญญูจึงได้สืบสานปณิธานสูงส่งของธรรมราชาเหยาในข้อนี้มาเป็นหลักคิดในการดำรงตนและถ่ายทอดออกมาเป็นแนวทางในการปกครองตามฐานะผู้นำ นั่นก็คือ “รักษาวินัยทางอันไม่เอนเอียง” (守中道) ต่อมาขงจื๊อจึงได้นำวิธีการของบุรพบุรุษที่เรียกว่า “จับปลายทั้งสอง ใช้วิถีกลางต่อประชา” (執其兩端，用中於民) มาเป็นหลักการในการสอนศาสตร์ในการปกครองแคว้น อันเป็นหลักของผู้ปกครองในการจัดการกับความขัดแย้งระหว่างคุณธรรมกับการลงทัณฑ์ (德與刑) ความเข้ม

งวดกับการผ่อนปรน (猛與寬) มูลเหตุและการปฏิวัติ (因與革) หรือครรลองธรรมกับผลประโยชน์ (義與利) เป็นต้น ดังนั้นคำว่าจง (中) ในความหมายของสำนักขงจื้อจึงน่าจะหมายถึงการจัดการให้สอดคล้องกับธรรมวิถี (道) คุณธรรม (德) ธรรมเนียม (禮) และครรลองธรรม (義) นั่นเอง ส่วนเหอ (和) นั่นคือธรรมวิถีอันถึงพร้อมในได้หล้า เช่นนั้นแล้วเมื่อมาผนวกกันเป็นจงเหอ (中和) คือหมายถึง คุณธรรมตามธรรมวิถีแห่งได้หล้า ส่วนยง “庸” นั้นแปลว่า “ธรรมดาที่แน่นอน” ตามแนวคิดขงจื้ออีกคำที่สำคัญคือ “วิถีอันเหมาะสมที่แน่นอน” (中庸之道) ซึ่งนั้นก็หมายถึง การประกอบกิจด้วยการ “ถือสัจย์ไม่เอนเอียง” (執中) ให้ถึงด้วย “คุณธรรมตามธรรมวิถีแห่งได้หล้า” (中和) นั่นเอง

หลักการเหล่านี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตในฐานะของคนทั่วไปได้ทุกประการ เพราะแก่นแท้ของ คัมภีร์ฉบับนี้คือการถือความสัตย์จริง (誠) ตามธรรมวิถีแห่งธรรมชาติเป็นแนวทางแห่งการดำรงตนและฝึกฝนคุณธรรม ในการฝึกตนและการปกครอง 4 ประการคือ ความกตัญญู (孝) ความเคารพรักผู้เป็นพี่ (悌) ความจงรักภักดี (忠) และสัจจะ (信) โดยใช้ปัญญา (智) มนุสสธรรม (仁) และความกล้าหาญ (勇) ดังที่คัมภีร์ได้กล่าวไว้แล้วว่า “ธรรมวิถีอันผู้เป็นบุตรพึงมี ที่ให้กตัญญูต่อบิดา ข้ามิสามารถ ธรรมวิถีอันผู้เป็นขุนนางพึงมี ที่ให้จงรักภักดีต่อประมุข ข้ามิสามารถ ธรรมวิถีอันผู้เป็นน้องพึงมี ที่ให้เคารพพี่ ข้ามิสามารถ ธรรมวิถีอันผู้เป็นสหายพึงมี ที่ให้แก่มิตรสหายก่อน ข้ามิสามารถ พฤติกรรมคุณธรรมสามัญ ความระมัดระวังในวาจาสามัญ ยังทำได้ไม่พอ มิกล้ามิพยายาม ที่ทำแล้วหลงเหลือบางส่วนไม่กล้าเห็นว่าคุณทำแล้วหมดสิ้น วาจาระมัดระวังถึงการกระทำ การกระทำระมัดระวังถึงวาจา ไยวิญญูชนจะไม่กระทำเต็มที่เล่า!”

คัมภีร์จขงยังได้กล่าวถึงข้อสรุปและข้อคิดที่สะท้อนเนื้อหาและในความสำคัญอันหมายถึงธรรมวิถีแห่งความสัตย์จริงไว้หลายครั้ง ในที่นี้ผู้วิจัยจะขอยกมาเพียงสองบทเพื่อเป็นแนวทางในการยึดมั่นในการดำรงตนบนหลักแห่งความสัตย์จริงของทุกสรรพชีวิตบนโลกใบนี้ บทที่ 25 ว่า “誠者自成也，而道自道也。誠者物之終始，不誠無物。是故君子誠之為貴。誠者非自成己而已也，所以成物也。成己，仁也；成物，知也。性之德也，合外內之道也，故時措之宜也。” (สัตย์จริงยังการอบรมตนให้สำเร็จ ธรรมวิถีพาตนเข้าสู่ความถูกต้อง สัตย์จริงเป็นต้นปลายของสรรพสิ่งไม่สัตย์จริงคือไร้สรรพสิ่ง ฉะนั้น วิญญูชนพึงเห็นสัตย์จริงเป็นสิ่งสูงค่า สัตย์จริงมิใช่เพียงยังตนสมบูรณ์ หากต้องช่วยยังสรรพสิ่งให้สมบูรณ์ ยังตนให้สมบูรณ์ คือมนุสสธรรม ยังสรรพสิ่งให้สมบูรณ์ คือปัญญา คุณธรรมตามธรรมชาติ ประสานธรรมวิถีนอกใน ฉะนั้น ประพฤติสม่าเสมอจึงเป็นการควร) และในบทที่ 21 ได้กล่าวไว้ว่า “自誠明，謂之性；自明誠，謂之教。誠則明矣；明則誠矣。” “สัตย์จริงพาสู่ความกระจ่าง เรียกว่าธรรมชาติ การจางพาสู่ความสัตย์จริง เรียกว่าได้รับการอบรม สัตย์จริงจักกระจ่าง กระจ่างจักต้องสัตย์จริง”

จากการศึกษาแนวคิดในคัมภีร์จขง พบว่าหลักคิดสำคัญอยู่ที่การเรียนรู้ เข้าใจ คติวิเคราะห์สรรพสิ่งอันเป็นธรรมชาติและเป็นธรรมดาที่อยู่รอบตัว เพื่อนำไปประยุกต์ ประเมิน และสร้างสรรค์ให้ชีวิตสามารถดำรงอยู่ในสถานะต่าง ๆ อย่าง ยืนหยุ่นและเป็นสุข เป็นหลักการกลาง ๆ ที่คนโบราณได้ดารีและมีการสืบทอดกันมานับพันปีจนถึงปัจจุบัน เป็นหลักคิดที่มีความเป็นสากลทั้งในมิติของเวลา สถานที่ และกลุ่มชาติพันธุ์

รายการเอกสารอ้างอิง

- Royal Academy. (2011). *Royal Institute Dictionary*. Retrived 7 March 2020, from <http://www.royin.go.th/dictionary/> (In Thai)
- Sheng, Ke. (2009). “Zhōngyōng” Duiyú Rúxué Chǎnshì de Yiyi—yóu “Zhōngyōng” Diwèi Wèntí de Zhēnglùn Kàn Dāngdài Xīn Rújiā de Rúxué Chǎnshì 《中庸》對於儒學闡釋的意義——由《中庸》地位問題的爭論看當代新儒家的儒學闡釋 [“the Doctrine of the Mean” the significance of explanation in Confucius aspects--- in field of the state of argument for finding a new Confucius explanation]. *Journal of Literature, History and Philosophy*, (5), 27-33. (In Chinese)
- Sikkhakosol, T., & Numtong, K. (2019). *the Great Learning and the Doctrine of the Mean, Two Important Book of Confucius*. Bangkok : Chee Chin Khor Moral Uplifting Societies. (In Thai)
- Wang, Yuechuan. (2007). “Zhōngyōng” Zài Zhōngguó Sīxiǎng Shǐ Shàng de Diwèi 《中庸》在中國思想史上的地位 [“the Doctrine of the Mean” the status in China’s History of thought]. *Journal of Southwest University for Nationalities*, (12), 56-74. (In Chinese)
- Wu, Ya. (2011). “Zhōngyōng” Zhī “Zhōngyōng” Sān Wéidù Shiyi 《中庸》之“中庸”三維度釋義 [Three Kinds of Interpretations of the Doctrine of the Mean from Its Text]. *Economic Research Guide*, (4), 229-230. (In Chinese)
- Xu, Jialu. (2011). *Classic of Filial Piety*. Guangdong: Guangdong Education Publishing House. (In Chinese)
- Zhu, Xi, & Zhang, Maoze. (1998). *The Four Books*. SANQIN Publishing Hous. (In Chinese)
- Zhu, Chuaqi. (2008). Zhōngguó Chuántǒng Wénhuà de “Zhōng” “Zhōnghé” “Zhōngyōng” Qiǎnxī 中國傳統文化的‘中’、‘中和’與‘中庸’淺析 [An analysis of "Zhong", "Zhong He" and "Zhong Yong" in Chinese traditional culture]. *Wuhan University Journal (Philosophy & Social Sciences)*, (3), 91-97. (In Chinese)